

GÜNEY AZERBAIJAN KERBELÂ MERSİYE ŞÂİRİ ÂSÎ VE DÎVÂNÎ*

Araş. Gör. Dr. Aynur KURT**

ÖZ

Kerbela Olayı Arap, Türk ve Fars edebiyatlarında oldukça sık işlenen konular arasında yer almıştır. İran'ın Tebriz bölgesinde yaşamış bir mersiye şâiri olan Meşhedî Hasan Aga Âsî de Kerbelâ Olayı'nı mersiye ve onun alt türleriyle anlatan bir mersiye-handır. Makalemize konu olan ve yalnızca Kerbelâ Olayı'nı anlatması bakımından klasik dîvân anlayışından farklılık arz eden eseri *Dîvân-ı Âsî*'dir. Bu eserin İran Milli Kütüphane Nr. 244'te kayıtlı nüshasının dışında 1998 yılında tıpkıbasım olarak yayımlanmış bir nüshası da bulunmaktadır. Âsî'nin *Dîvân*'i dışında başka eserine rastlanılmamıştır. Çalışmamızda Kerbelâ mersiyelerinin önemine, Fars ve Türk edebiyatlarındaki yerine değinilmiştir. Devamında ise, şâirin hayatına, edebî kişiliğine, eserlerine, *Âsî Dîvân*'nin şekil ve muhtevâ yönünden incelemesine yer verilmiştir. Güney Azerbaycan mersiye edebiyatının özgün bir örneği olan *Dîvân-ı Âsî* münâcât bölümüyle başlamaktadır. Devamında başta Hz. Fâtîma'nın vefâtı ve Hz. Hüseyin olmak üzere Kerbelâ'da şehit edilenlerin ahvâlinin yer aldığı mersiye bulunmaktadır. Eserin sonunda bazı Şia imamlarının mersiye de yer almaktadır. *Divan*'daki manzumelerde vezin konusunda başarılı olmadığı görülen Âsî'nin, edebî sanatları ise ustalıklı kullandığını söylemek mümkündür. Lirik bir üslupla yazıldığı görülen *Dîvân*'ın bir diğer özelliği ise başlıklar ve bir dördlük dışında tamamen Türkçe yazılmış olmasıdır. Dinî-mezhebî mersiye grubunda değerlendirilebilecek Kerbelâ mersiyelerinin yer aldığı *Dîvân*'da çeşitli âyet ve hadislere iktibas ve telmih yoluyla yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Âsî, Dîvân, Kerbelâ Mersiye, Türk-İslâm Edebiyatı.

SOUTH AZERBAIJAN ELEGY POET ÂSÎ AND HIS DÎVÂN

ABSTRACT

Meshedi Hasan Aga Asi is a poet who lived in Iranian province of Tabriz, in the 20. century. The subject of our article is the Divan-ı Asi. There is also copy of this work, which was published as facsimile in 1998, in addition to the copy registered Iran National Library number 244. In our study, definition of Karbala elegies are given in Persian and Turkish literature is mentioned. Afterwards, place is given to the of the poet, to his personality, to his works, Divan has been examined in terms of form and content. Starts with Divan-ı Asi appeal, which is an example of south Azerbaijan elegy literature. Afterwards, there are the elegies that include the deaths of Fatima and the deaths of those who were martyred in Karbala, especially Husayn. At the end of the work, written in verse, the elegies of some Shia imams are also included. It is seen that Asi, who was not successful in the centroid, used literary arts skillfully. Another feature of Divan is that it is written entirely in Turkish, except for titles and a verse. Karbala elegies, which are in the group of religions sect elegies, are present in the work. Verses and hadiths are also included in Divan.

Keywords: Âsî, Dîvân, Elegy of Karbala, Turkish Islamic Literature.

Giriş

Kerbela Olayı Arap edebiyatından sonra Türk ve Fars edebiyatlarında da oldukça sık işlenen konular arasında yer almıştır. Irak'ta Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve mezarının da bulunduğu yerin adı olan Kerbelâ (Devellioğlu, 1993) bu özelliğiyle

* Bu makale "Dîvân-ı Âsî (İnceleme-Metin)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, aynurpalabiyik@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7358-0312.

mersiyelerin konusu olmuştur. Arapça mersiye kelimesi aynı zamanda ölen kişinin iyiliklerini saymak anlamına da gelmektedir (İsen 1994). Eski Türk geleneğinde görülen yuğ, yani mâtem törenlerinde okunan sagularla aynı özellikte olan mersiyelerin (Köprülüzade, 1917; Arslan ve Erdoğan, 2009) zamanla daha özel bir alanını kapsayan bir kolu olan Kerbelâ mersiyeleri ise, yalnızca Hz. Hüseyin'in ve ailesindeki bazı fertlerin ölümü üzerine yazılan ağıt türündeki manzûmelerdir. Klasik Kerbelâ mersiyelerinin Anadolu sahasında ilk örneğinin Yazıcıoğlu Mehmed tarafından telif edildiği bilinmektedir. Sayılarında 16. ve 18. yüzyıllar arasında belirli bir artış olan Kerbelâ mersiyelerinin özellikle 19. yüzyılda çok daha fazla kaleme alındığı görülmüştür. 20. yüzyılda da yazılmaya devam eden Kerbelâ mersiyelerinin sayısı 1930'lu yıllardan sonra giderek azalmaya başlamıştır (Çiftçi, 2008).

Köklü bir edebiyat geleneği olan İran'da (Yılmaz, 2012) Safevîler ve Büveyhîler devrinde Şîîliğin resmî mezhep olarak kabul edilmesiyle mensûr eserlerle beraber daha çok manzûm olmak üzere Kerbelâ Olayı'nı, Hz. Hüseyin'in şehâdetini ve Ehl-i Beyt'i anlatan çok sayıda eser ortaya konulmuştur. Ölen birine övgü dolu mâtem şarkısı söylemek, özellikle Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin için yapılan törenlerde okunan şiirler olarak tanımlanan mersiyeyi okuyanlara mersiyehân denilmiştir. Kerbelâ Olayı'nın mersiyelerle anlatıldığı meclislerde ve yas törenlerinde mersiyehânlar tarafından mersiye okuma geleneği de ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde mersiye edebiyatı içerisinde Kerbelâ mersiyeleri önemli bir yer teşkil etmiştir. Kerbelâ mersiyeleri yazma geleneği bu sâyede yaygınlaşmış ve 21. yüzyıla kadar çoğu şâir ve mersiyehân tarafından yazılagelmiştir. Fars edebiyatında ilk kez kimin Kerbelâ Olayı'nı işlediği konusu kesinlik kazanamamıştır (Karahan, 1938: 39). Fars edebiyatında âşûrâ şiiri devreleri dört devreye ayrılmıştır. 1. devre: 15. ve 16. yüzyıl, 2. devre: Safevîler dönemi, 3. devre: Kaçarlar dönemi ve 4. devre Çağdaş dönemdir (Kafii, 2010: 471). Ancak 15. yüzyıldan başlatılan birinci devrenin 12. yüzyılda yaşamış olan Senâî, Cemâleddin Abdürrezzak İsfehânî gibi isimlerin manzûm eserlerinde bu konuya değinmeleri sebebiyle 12. yüzyıldan itibaren başlatılması gerektiği fikrindeyiz.

Fars edebiyatındaki mersiyeler konularına göre şahsî-ailevî, resmî- törensel ve dinî- mezhebî olarak üç ana kola ayrılmaktadır (Selçuk, 2013: 9-18; Kaska, 2019: 254-255). Dinî- mezhebî mersiyeler; Kerbelâ Olayı, din âlimleri, dinî önderler, imamların öldürülmesi ve Hz. Hüseyin'in şehâdetini konu edinen mersiyelerdir (Kaska, 2019: 255). Kerbelâ mersiyeleri sayıca diğer mersiyelerden fazladır. Diğer mersiyeler yalnızca ölen kişinin ait olduğu milletin şâirleri tarafından ve ana dillerinde yazılmışken Kerbelâ mersiyeleri Türk, Arap ve İran şâirlerince kaleme alınmıştır (Cheraghi, 2010: 237). Kerbelâ mersiyelerinin dinî-mezhebî mersiyeler olarak kabul edildiği göz önüne alındığında *Âsî Dîvânı*'nı da dinî-mezhebî mersiyeler içerisinde değerlendirmek mümkündür.

1828 Türkmençay Antlaşması'yla İran'daki Türk bölgeleri, özellikle de Azerbaycan'daki Türkler ve vatanları ikiye bölünmüş; Aras'ın kuzey kısmı Rusların; güney kısmı ise İran'ın hâkimiyetine girmiştir. Bunun neticesinde İran Türk Edebiyatı'nın 1828 yılına kadar yani 19. yüzyılın başlarına kadar olan kısmı Azerbaycan ile birlikte ele alınırken, 1828 yılından sonraki dönemi ise "İran Türk Edebiyatı" adı altında işlenmiştir (Kafkasyalı, 2002). Genel Türk edebiyatı içerisinde hem coğrafi hem de kültürel birikimiyle büyük önem taşıyan (Nalbat, 2017: 434) adeta

kadim bir köprü görevi gören Azerbaycan edebiyatı 19. yüzyıla kadar kesintisiz devam etmiştir. Aynı yüzyılın başından itibaren Kuzey ve Güney Azerbaycan olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Celal ve Hüseyinov, 2008; Köçerli, 2005). *Âsî Dîvânı*, 19. yüzyıl sonrası Güney Azerbaycan sahasındaki Kerbelâ mersiyelerinin bir örneği olarak daha özel bir alanı ifâde etmesi ve Türkçe yazılmış olması açısından önem arz etmektedir.

Güney Azerbaycan edebiyatında Kerbelâ mersiyeleleri ya da Güney Azerbaycan mersiye edebiyatı hakkında derli toplu bir çalışma maalesef bulunmamaktadır. Mahmut Sarıkaya'nın, "İran'da Türkçenin Gizli Hazinesi: Tâziye Geleneğine Bağlı Mersiye Edebiyatı" konulu makalesi bu alanın varlığına işaret eden önemli bir çalışmadır (Sarıkaya, 2012). İran'da Türkçenin yasak olduğu Pehlevî döneminin hemen ardından Tahran'da yazım hayatına geçen Varlık dergisindeki Cevad Heyet'in mersiye edebiyatı hakkında yazmış olduğu uzun makale¹ de bu alana ışık tutan bir diğer önemli çalışmadır. Heyet, bu makalede İslâm dünyasında mersiye edebiyatının daha çok Kerbelâ Olayı'yla alakalı olduğunu ifâde etmektedir (Heyet, 1957: 248).

Güney Azerbaycan Kerbelâ mersiyeleleri, burada yaşayan Türkler tarafından meydana getirilen dinî muhtevâlî eserlerdir. Türk-İslâm edebiyatının sahası içerisinde Anadolu dışında farklı bir coğrafyada teşekkül etmiş olan Azerbaycan mersiye edebiyatı Güney Azerbaycan'da, özellikle Safevîlerle birlikte 16. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamıştır. Kerbelâ Olayı'nın insanlar üzerindeki derin tesiriyle Mersiye, Muharremiye ve Maktel-i Hüseyin türünde meydana getirilen eserler "Kerbelâ Edebiyatı" denilebilecek bir edebiyatın oluşumunu sağlamıştır. Klasik Türk edebiyatı içerisinde daha çok maktel türünde yazılan bu şiirler, Azerbaycan edebiyatında daha çok mersiye ve onun alt türleri olan Nevha, Hikâye, Sînezenî, Zencirzenî ve Şahsey (Şah Hüseyin) adı verilen kollara ayrılmıştır (Sarıkaya, 2012).

İran Azerbaycanı olarak da nitelendirilen Güney Azerbaycan bölgesinde Kerbelâ mersiyeleleri ve âşûrâ günlerinde mersiye okuma geleneği son yüzyılda hâlâ varlığını devam ettirmektedir. Yaklaşık kırk yıl süren Pehlevî döneminde Türk dili, edebiyatı ve kültür faaliyetlerinin yasaklanması sebebiyle Türkler ana dillerinde yazılan mersiye, sinezenî ve nevhaları özel toplantılarda ve mersiye meclislerinde okuyabilmişlerdir. Bu sebeple Güney Azerbaycan halkı için mersiyeleler unutulmamış ve önemi daha da artmıştır (Heyet, 1957).

Nahcivânî, Sâfî Tebrizî (Heyet, 1957), Ebû'l-Hasan Râci (Hacı, 2010), Meşhedî Hasan Aga Âsî, Dahîl Meragayî (Köçerli, 2005), Hacı Rezâ Serrâf Tebrizî (Hacı, 2010), Kumrî-i Derbendî Muhammed Takiyy (Sarıkaya, 2012) ve Ebû'l-Hasan Râci (Hacı, 2010) gibi şâirler Güney Azerbaycan'ın önemli mersiye şâirleridir.

Kerbelâ mersiyesinin Azerbaycan edebiyatına oldukça büyük katkısı olmuştur. Türkçe yazılan mersiye şiirleriyle birlikte Güney Azerbaycan Türkçesinin Farsça karşısında muhâfazası sağlanmıştır. Millî his ve millî kültürü korumak bakımından mersiye edebiyatının ve bu sahada yazılan dîvânların önemi oldukça büyüktür.

¹ Makaleler dizisi şeklinde yayımlanan bu yazılar kitap hâline getirilmiştir: Cevad Heyet, "Mersiye Edebiyatı", Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bakış, C. 1, 2. Baskı, 1957, s. 246-275. Cevad Heyet ve mersiye edebiyatı hakkında ayrıca bkz. Pervane Memmedli, "Cevad Heyet'in Azerbaycan Kitabı Etrafında Düşünceler", Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Meseleleri, Bakı "Sabah", 2015, s. 242-247.

(Resulzade, 1936) Âsî'nin de bu alana hizmet eden bir nevha şâiri ve nevhehân olduğunu söylemek mümkündür.

Âsî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

Asıl adı Meşhedî Hasan Aga olan Âsî, Tebriz'in en etkili âşûrâ şâirlerindedir. 1927 / (1306 Hicri- Şemsi) yılında Hacı İsmâil Nobar Çarşısı'nda dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarında Tebriz'in kapalı çarşısında çalıştığı bilinmektedir. İmanlı ve tutucu bir ailede terbiye gördüğü bilinen Âsî, edebiyata olan ilgisi sebebi ile mersiye şiirleri yazmaya başlamış; üstün ahlakı, terbiyesi ve yeteneği sâyesinde Tebriz'in şiir ve mersiye heyetlerinde aranan bir ismi hâline gelmiştir. 30 yaşında ilk dîvânını çıkarmıştır. Üstad Abed, hayatta olduğu sürece onunla iletişim kurabilme şansına sahip olduğunu ifade etmektedir. O, Âsî'nin şiirlerinin kalitesinden asla söz etmediğini ve şiiriyle ilgili herhangi bir konu açıldığında alçak gönüllülikle "Ben sâdece Ehli Beyt'e sevgimi ve minnetimi sunmak için şiir yazıyorum." dediğini belirtmektedir. Şiirlerinin bir diğer özelliği de dertleri ve sıkıntıları örtülü ama zarif şekilde ifâde etmesidir. Âsî *Bazı dertler ve sıkıntılar var ki, söylenmez ve söylenirse bile üstü kapalı olmalıdır.* görüşünü benimsemiştir.²

Bütün bu bilgiler dışında Âsî'nin edebî kişiliğine dair herhangi bir bilgi bulunmadığından ilgili bilgileri *Dîvân*'daki şiirler doğrultusunda tesbit etmeye çalıştık. Âsî, *Dîvân*'daki mersiyelerin bazılarını kendi dilinden aktarırken bazen de olayın kahramanlarının kendi ağızlarından vermiştir. Bunu yaparken de lirik ve mübâlağalı bir üslup tercih etmiştir. Ayrıca nevha yazan bir nevhehân olduğunu *Dîvân*'da yer alan aşağıdaki manzûmelerde açıkça ifâde etmiştir:

Şefâ' at eylegilen ' Âsî'ye kıyâmetde

Olupdu bir neçe müddetdi nevhağ'ânım ana (X/ 9)³

' Âsî nevha yaz ağla, gel figân u feryâda

Qoy sene harâm olsun hõrd u h'âb dünyada

Gözyaşun verer muṭlaḡ hõş netice ' uḡbâda

Nevha yazmaḡın ecri âḡiretde rıdvândı (XV/ 16)

Âsî'nin Adında geçen Meşhedî ifâdesi İran'ın Horasan eyâletininin merkezi olan Meşhed'deki İmam Rızâ'nın "Harem-i Mutahher-i İmam Rezâ" ismiyle de bilinen türbesini ziyâret eden kişilere verilen bir unvândır (Hacaloğlu, 1992: 195). Âsî'nin Şîîliği benimsemiş olduğu onun isminden açıkça anlaşılmaktadır.

² -<http://www.nobar1.ir/%D9%86%DA%AF%D8%A7%D9%87%DB%8C-%DA%A9%D9%88%D8%AA%D8%A7%D9%87-%D8%A8%D9%87-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C-%D9%88-%D8%A7%D8%B4%D8%B9%D8%A7%D8%B1-%D9%85%D8%B1%D8%AD%D9%88%D9%85-%D8%AD%D8%B3%D9%86-%D8%A2/> (Erişim Tarihi: 08.02.2019)

³ Parantez içindeki roma rakamları Âsî *Dîvânı*'ndaki şiir numaralarını, sayılar ise bend ya da beyit numaralarını ifade etmektedir.

Âsî 1979 / (1358 Hicrî-Şemsi) yılında vefât etmiş ve Tebriz'deki Bagaiye Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁴

Âsî'nin Eserleri

Dîvân

İran Milli kütüphanede 244. numarada kayıtlı olan ve makalemizde faydalandığımız nüsha olan eserin, bu *Dîvân*'ın ilk cildi olduğu ibaresi yer almaktadır. 1998 yılında Benî Hâşimî Yayınevi tarafından eserin ilk cildi tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır. Benî Hâşimî baskısında yer alan bilgilerde Âsî'ye ait bu dîvanın, *Âsî Dîvânı II* ve *Âsî Dîvânı III* olmak üzere toplam üç ciltlik bir eser olduğu belirtilmektedir. *Âsî Dîvânı*'nın II. cildi aynı yayınevi tarafından tıpkıbasım olarak basılmıştır. İkinci cildin sonunda yakında üçüncü cildinin basılacağından bahsedilmiştir. Ancak *Dîvân*'ın üçüncü cildine rastlanılamamıştır.

Eserin Türü

Dîvân konusu bakımından mersiye türünden oluşan şiirlerden müteşekkildir. Eserde Azerbaycan edebiyatı içerisinde mersiyenin alt türlerinden ölen kişinin ardından duyulan üzüntü ve acı için söylenen mersiyeler olan nevha ve ağır, yavaş, gamlı bir söyleyişle birlikte aynı tempoda göğse el vuruşlarıyla söylenen sinezenî (Sarıkaya, 2012) türünden manzûmeler de yer almaktadır. Bu türlerin dışında halk edebiyatının bir türü olan ve bizdeki ninninin karşılığı olan iki adet de "lây lây" bulunmaktadır. Eserin Kerbelâ Olayı ve sonrasında yaşananları anlatması bakımından klasik dîvân anlayışının dışında yazıldığını söylemek mümkündür. *Dîvân*, çoğunlukla Kerbelâ Olayı'nı anlatan mersiye, nevha, laylay ve sinezenî türlerinde yazılan gazel, kaside, mesnevî, murabba, müsemmen ve müseddes nazım şekillerinden oluşmaktadır. Konusu bakımından farklı olsa da bu haliyle bir dîvân olma özelliği taşımaktadır. Eserde de açık bir şekilde *Âsî Dîvânı* adı yer almaktadır.

Eserin Telif Sebebi

Meşhedî Hasan Aga Âsî, eserinde Allâh'ın varlığını birliğini ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul ettiğini, Hz. Ali'nin soyundan olan On İki İmam'a tâbi olduğunu ifade etmektedir. Âsî, Ehl-i Beyt'e olan sevgisini ve hürmetini sunmak için nevha yazdığını dile getirmektedir. Çünkü Ehl-i Beyt için nevha yazmanın karşılığının âhirette Allah'ın rızâsı ve cennet hayatı olduğunu şöyle aktarmaktadır:

‘Âşî nevha yaz ağla, gel figân u feryâda

Keysene harâm olsun ħörd u ħ`âb dünyâda

Gözyaşun verer muṭlaḳ ħōş netîce ‘uḳbâda

Nevha yazmaḳın ecri âĥiretde rıḳvândı (XV/16)

⁴ <http://www.nobar1.ir/%D9%86%DA%AF%D8%A7%D9%87%DB%8C-%DA%A9%D9%88%D8%AA%D8%A7%D9%87-%D8%A8%D9%87-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C-%D9%88-%D8%A7%D8%B4%D8%B9%D8%A7%D8%B1-%D9%85%D8%B1%D8%AD%D9%88%D9%85-%D8%AD%D8%B3%D9%86-%D8%A2/> (Erişim Tarihi: 08.02.2019)

Âsî Dîvânı'nın sonunda *Dîvân-ı Aga-yı Meşhedî Hasan Aga Âsî'nin birinci cildi ezâ (yas, mersiye, üzüntü,) meclislerinde herkes rahatça kullanabilsin diye bazı növhehânların isteği üzerine yayınlanmıştır* şeklinde tercüme ettiğimiz Farsça ifade yer almaktadır. Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere *Dîvân* aynı zamanda mersiye meclislerinde okunmak üzere mersiye hânların ricâsı üzerine telif edilmiştir.

Âsî Dîvânı'nın Şekil Özellikleri

Âsî Dîvânı'ndaki Nazım Şekilleri

Âsî Dîvânı'nda yer alan bütün manzûmeler Kerbelâ Olayı'nı ve Kerbelâ'da şehit olanlara duyulan acıyı ve üzüntüyü anlatmaktadır. Bu nedenle *Dîvân*'daki manzûmelerin hemen hemen tamamının türü mersiye'dir. *Dîvân*'da dört mesnevî, on gazel, yedi kasîde, kırk sekiz murabba, on altı müsemmen ve bir müseddes yer almaktadır.

Vezin

Türk şairleri yüzyıllar boyunca aruzu kullanmada ustalık kazanmış olsalar da aruz vezninin Türkçe şiirlere uyarlanması her zaman onları zorlayan bir konu olmuştur. Türk bir şâir olan Âsî de *Dîvân*'ndaki manzûmelerin çoğunu aruz vezniyle yazmıştır. Ancak eserde aruz kusurlarının oldukça fazla olması şâirin aruz veznini kullanmada başarılı olmadığını göstermektedir. Eserdeki şiirlerde hece ölçüsü kullanılmamıştır. Bazı şiirlerin ise şekil olarak belirli bir nazım şekliyle yazılmalarına rağmen herhangi bir vezne ve ölçüye uymadıkları görülmüştür. Âsî *Dîvân*'nda 8 ayrı bahir ve 17 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. *Dîvân*'da en çok kullanılan bahirler ise remel ve hecez bahirleridir. *Dîvân*'daki aruz vezinlerinin nazım şekillerine dağılımı ise şöyledir:

Bahirler	vezinler	Mesnevi	Murabba	Gazel	Müsemmen	Müseddes	Kasîde
Hecez	<i>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün</i>		2	2			2
	<i>Mef'ülü Mefâ'ilü Fe'ülün</i>				2		
	<i>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün</i>		3				
	<i>Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün</i>		1				
	<i>Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün fa'ülün</i>		2				2
	<i>Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü fe'ülün</i>		6				
	<i>Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün</i>		12				

Remel	<i>Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün</i>		1		2		
	<i>Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün</i>		6				
	<i>Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün</i>		1				
Recez	<i>Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün</i>		4				
	<i>Müstef'ilün Müstef'ilün</i>				1		
Münseri h	<i>Müfte'ilün Fā'ilün Müfte'ilün Fā'ilün</i>		2				
Muzari	<i>Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün</i>		2	2			1
Müctez	<i>Mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün / Fa'lün</i>	4		7			2
Kamil	<i>Mütefā'ilün Mütefā'ilün</i>				2		
Seri	<i>Müfte'ilün Müfte'ilün Fā'ilün</i>					1	

Tablo 1: *Âsî Dîvânı*'nda aruz bahirlerinin ve kalıplarının nazım biçimlerine göre dağılımı.

Kâfiye ve Redif

Veze ve kâfiye, şiirin şiir olmasını sağlayan en önemli özelliklerdir (Tahirü'l-Mevlevî, 1994: 139). *Âsî de Dîvân*'ındaki şiirlerde bazı kâfiye türlerinden yararlanmış ve rediflere yer vermiştir.

Yarım Kâfiye: *Temām birbirine degdi 'ıtret-i Zehrā*

Olupdu maşer-i kubra hıyāmda ber-pā (I/244)

Tam Kâfiye: *Biri o iki balaydı ki Şehriyār-i şehīd*

Vedā'-yı bāz-pesîn eyliyende eyledi dīd (XXXVIII/4)

Zengin Kâfiye: *O tül-ı kışşaya eyler kefāf bu mücmel*

'Alī Aşgarile tapdı hātıme o 'amel (XXXIX/109)

Tunç Kâfiye: *Nedür cevāb su‘āle āyā gurūh-ı denī*
Qala bu nev‘i susuzāl-i seyyīd-i medenī (XXXIX/46)

Cinâslı Kâfiye: *Deşt-i ‘Irāk’a meni eyliyüple da‘vet ana*
Ceddīm icāze virüp vir sen de ruḥşat ana (XXI/1)

Redif

Âsî Dîvânı'nda ek redif, kelime redif ve kelime grubu redif örnekleri yer almaktadır.

Bunlardan bazıları şöyledir:

Ek Redif:

O demde tîgile bend-i ḳumâṭı pâreledī
Ḳumâṭıdan her iki ellerin kenār eyledī (XXXIX/ 12)

Kelime Redif:

Disem eger yeri var getmaḳa dizi *gelmür*
*Aparmaḳa balasın ḥaymeye yüzi **gelmür*** (XXXIX/123)

Kelime Grubu Redif:

*Ey benim ārām-ı cānım **gel ‘Alī ḥōşgelmisen***
*Ṭāḳatim rūḥ-ı revānım **gel ‘Alī ḥōşgelmisen*** (XIX/1)

Âsî Dîvânı'nda Güney Azerbaycan Türkçesi Özellikleri

Azerbaycan Türkçesinin Güney Azerbaycan Tebriz ağzıyla yazılan eserde Tebriz Türkçesinin özellikleri açıkça görülmektedir. Eserdeki beyitlerde görülen Güzey Azerbaycan Tebriz Türkçesinin özelliklerinden bazıları şöyledir:

Söz başı b-m değişimi Türk lehçelerinin önemli bir özelliğidir. Türkiye Türkçesinde b'li şekiller kullanılırken Azerbaycan Türkçesinde bu şekiller genellikle "m" olarak korunmuştur. Bunun bir örneği olarak "ben" şahıs zamiri Azerbaycan Türkçesinde "men" biçimindedir (Ergin, 1981; Ahundov, 1978):

Azaldı çāre-yi ümmīdim kesildi her yandan
*Senün kimi **mene** lâzımdı el üzem cāndan* (I/201)

Güzey Azerbaycan sahasında yazılmış olan bu eserde Tebriz Türkçesinin istek şekli "gid-a-h/ged-a-h" örneğindeki gibi farklı eylem çatılarında kullanılmıştır (Ergin, 1981). Gidelim mânâsına gelen istek kipinin yer aldığı beyitlerden biri aşağıdaki gibidir:

*Naşīb eyle Ĥudā bize de Kerbelā'ya **gidah**
O kabr-i pākini ta ölmemiş ziyāret **idah** (I/175)*

Azerbaycan Türkçesindeki -AndA gerindium eki -dığında/diğinde, inca/ince (Ergin, 1981; Kazımov, 2007; Sarıkaya, 1998: 312). anlamını taşımaktadır.

***Gelende** rezm-gehe ayrılan zemān menden
Bülürdüm ĥālūvi kesdim ümmīdimi senden (I/199)*

Yazı dilinde -ni şeklinde olan 2. kişi iyelik eki + belirtme eki -vi şeklindedir (Ahundov 1978: 4).

*Varimdi bakim ölem görmiyem o gül yüzüvi
Kesince başımı ĥardaş yetür mene özi vi (I/181)*

-rl- şekli -ll- ses benzeşmesiyle ve ortadaki sesin düşmesiyle gelerem gellem, alaram allam olmuştur (Ahundov 1978: 4).

*Gehsenünniskillerünmen yāda **sallam** ağlaram
Gāhī bu çadır şebünün'ıtrun **allam** ağlaram
Kevkeb-i baĥtında geh ĥayretde **ĥallam** ağlaram
Virdi āĥir burc-ı ĥamdan baş ana yā Fāṭıma (XIII/6)*

2. şahıs emir biçimi -gilen ekiyle pekiştirilmektedir. -gll emir ekinin -gilen safhasını (Ergin, 1981: 198). *Āsī Dīvānı'*nda da görüyoruz Ayrıca ilk hece sonundaki "ğ" ve ilk hece sonrasındaki "ğ" sesi " ĥ" olmuştur (Ahundov, 1978: 3-4)

*Biri budur ki eger ĥızmetimde olsa ĥuşūr
Bu vaz'-ı ĥālime baĥ dut**gilen** meni ma' zūr (I/219)*

*Bu çölde yo**ĥ**du bülürsen bir özge dād-resim
Varimdi sende gözüm her ĥadar ki var nefesim (I/184)*

Tebriz Türkçesinin yuvarlaklaşma özelliğiyle "bil-" fiili b tesiriyle "bül-" olmuştur (Ergin, 1981: 194).

*Aç gözün uyan bacı ĥalbim od dutup yandı
Bülmüremnesüdürbudil dudakım odlandı (XV/1)*

Bir nev' ile özinden ayırdı balaların

Bül indide o hâle nevâ enbiyâ' çeker (XVIII/20)

-Ir, ve -Ur ekleri Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman eki olarak kullanılmaktadır (Ergin, 1981: 144):

Çan su tek yârelerimden ahurı

Yandırur kalbüvi hâlim yahurı

'Arşdan na'sıma ceddım bahurı

Çoy boyansun çana bu vechü'l hasen

İnne fi'l-Cenneti nehren mine'l-leben

Li- Aliyyin ve Hüseyin ve Hasan (XVI/16)

Âsî Dîvânı'nın Muhtevâ Yönünden İncelenmesi

Allâh

Âsî Dîvânı'nda Allâh'ın bazı isimlerine ve sıfatlarına yer verilmiştir. Bu isim ve sıfatlar özellikle ilk bölümde yoğunlukta olmak üzere eserin diğer kısımlarında da görülmektedir.

Lafza-i Celâl, ism-i a'zam olan "Allâh" adı Yaraticı'nın en muazzam ve en büyük ismidir. Yüce Yaradan'ın zât adı olması dolayısıyla bütün esmâ-i hüsnânın anlamlarını içermektedir (Uludağ, 2005: 37; Uzun, 2013). Âsî dîvânda Allâh lafzına on farklı yerde yer vermiştir. Hz. Fâtıma'nın Allâh'a canını erken alması için yalvarışının ifade edildiği kısımda da Allah lafzı şöyle geçmektedir:

Yanıklı bir dilile 'arz iderdı yâ Allâh

Tefâzzüliyle benim ele 'ömrümü kütâh (I/34)

Eserde Allah'ın Rab, Kahhâr, Hayy, Kadîr, Bârî, Ra'ûf Hudâ / Hudâvend, Azîz, Gaffâr, Hayy-ı Yektâ, Gıyâsü'l-Müstegîsin, Enîsü'l-Müttekîn, gibi isim ve sıfatlarına da yer verilmiştir.

Melekler

Âsî Dîvânı'nda melek adı "melâikân" şeklinde çoğul olarak kullanılmıştır. Melekler, göğün ve semânın melekleri olarak ifâde edilmiş ve Kerbelâ Olayı esnâsında yaşananlardan duydukları üzüntüyle ağlayıp, feryâd eden ve Yâsin okuyan birer insan gibi tasvir edilmiştir:

Melâikân-ı semâvât dutdular Yâsîn

Oğurdu sûre-i mışdâğ-ı "Hel Etâ" âyetin (I/61)

Eserde ölüm tasvirlerinin bulunduğu ve can verildiğini ifâde eden beyitlerin bazılarında Azrâîl isminin yanında, Cân-sitân adı da geçmektedir:

Nefeslerim kıtulp Cān-sitān'a san virürem

Senün kimi başun üstünde men de cān virürem (I/204)

Âsî Dîvânı'nda adı geçen bir diğer melek Cebrâ'î'dir. Rûhu'l-Emin ismiyle de ifade edilmiştir.

Âsî eserde, Hz. Fâtıma'nın vefâtının ardından Hz. Peygamber'in Cebrâ'î ile konuşmasına yer vermiştir. Cebrâ'î'nin, Hz. Peygamber'e üzülmemesini ve Hz. Peygamber'in ise kalbinin huzurlu olmadığını, ümmetinin durumundan kendisine haber vermesi gerektiğini söylediği kısım şöyledir:

Söyledi Rûhu'l-emîne Hazret-i Hayru'l-beşer

Kalbim arām olmurı ver ümmetinden bir haber

Fikr-i ümmetdür mene bu demde manzûr-ı nazar

Hağ hemāndemeyledi nāzil şefā' atāyesin (II/22)

Cennet- Cehennem

Cennetin dinî bir ıstılah olarak anlamı, îmân ederek sâlih amel işleyenlere âhirette va'd edilen mükâfât ve nimetlerle dolu yurttur (Karaman, 2015: 96). Eserde bu anlamda kullanılan cennet adı 25 farklı yerde geçmektedir. Bir bentte cennet ismiyle birlikte "ravza-yı Rıdvân" ve "cây-ı behcet" adı yer almıştır. Örnek bent aşağıdaki gibidir:

Cenneti cere başaçupdur Muştafâ vü Murtażā

Vay oğul vaysesliyüp eyler nevā Hayru'n-nisā

Cây-ı behcet ravza-yı Rıdvân olup mâtem-serā

Enbiyā vu evliyā bu guşşadan mahmûm olup (LXXIX/2)

Sözlük anlamı "derin kuyu" olan cehennem kelimesinin dinî ıstılah olarak mânâsı ise dünyada îmân etmeyenlerin devamlı olarak, îmân ettiği hâlde sâlih amel işlemeyenlerin ise günahları oranında cezalandırılmak için kalacakları cezâ ve azap yeridir (Karaman, 2015: 88). Eserde cehennem ismine sadece bir yerde rastlanmaktadır. Cehennem, Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber için cehennem ateşini uyuttuğunu Cebrâ'î ile haber verdiğinin nakledildiği bentte şöyle geçmektedir:

Arz kıldı mağzer-i Peygamber'e Rûhu'l-emîn

Mağz-ı teşrifâtüve meşkülidim olma gamîn

Sehdür yekser behişte virdi zînet-i hür-ı 'în

*Senden ötüri Hağ hamûş itdi **cehennem** âteşin (II/20)*

Kutsal Kitaplar

Âsî Dîvânı'nda yalnızca Kur'ân-ı Kerîm'in ismi geçmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, Türk edebiyatının kaynakları arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'in beslediği dinî ve edebî türlerin ortaya konulması ve âyetlerin

telmihi veya iktibâs yoluyla edebî eserlerde kullanılması onun Türk edebiyatı üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Güngör, 2006: 183). Âsî, *Dîvânı*'nda ve Mushaf ve Furkan adlarıyla ifâde ettiği Kur'ân-ı Kerîm'i, Kerbelâ Olayı'nda hak ile bâtili ayırt etmek için delil olarak göstermiştir.

Âsî, Kerbelâ Olayı'nda yaralananların yarasının ölçüsüz olarak artmasını Kur'ân-ı Kerîm'in sayfalarının şîrâzeden ayrılmasına benzetmiştir:

*Bahmadı çıḡımuş İmâm'un yârası endâzeden Safha-yı Kıur'ân kimi cismi olup şîrâzeden
Katlîne ikdâm idüp evvel bî-mürüvvet tâzeden Ağladı yer gög tezelzül eyledi Öarş-ı berîn
(II/40)*

Âsî, Hz. Hüseyin'in ve Ali Asgar'ın, zulümlerine son vermeleri için onlara Kur'ân-ı Kerîm'i delil olarak götürmesini ve Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin aralarında hakem tayin edilmesini istediklerini anlatmaktadır:

*Ey cemâ'at işbât ḡaḡkuma
Bir görün ne burhân getürmüşem Bir elimde bir sūd emer uşag
Bir elimde Kıur'ân getürmüşem
Bir görün ne burhân getürmüşem (XXXVII/1)*

Peygamberler

Eserde başta Hz. Peygamber olmak üzere Hz. Nuh, Hz. Âdem, Hz. Mûsâ ve Hz. İbrâhîm'e çeşitli vesilelerle yer verilmiştir. Eserde pek çok yerde geçen peygamber kelimesinin, "enbiyâ" ve "mürselîn" olarak çoğul şekillerine de yer verildiği görülmektedir. Örnek manzûmelerden biri şöyledir:

*Enbiyâ vü mürselîn batmış bu gün yekser ḡame
Tek-be tek eyler nevâ ağlar Rasûl-i Ekrem'e
Çoḡ mü'eşşirdür bu ḡam Nūḡ u Ḥalîl u Âdem'e
Ḥâcer ü Havvâ'ya hem-nâle olupdur ḡūr u 'în (II/3)*

Hz. İbrâhîm'in "Soyumdan önderler çıkar (Kur'an-ı Kerim, 1/124) ve hayırlı bir ümmet nasip et." dediği bilinmektedir. Âsî, *Dîvânı*'nda Hz. Hüseyin'in ve Ehl-i Beyt'in Hz. İbrâhîm'in soyundan olma özelliğine telmihte bulunarak Hz. Hüseyin'in oğluna seslendiği beyitte Hz. Halîl'in soyundan geldiklerini şöyle ifâde etmiştir:

*Dur bir ayaḡa ta aparım ḡaymeye seni
Gözlür yolun ḡıyâmda âl-i Ḥalîl oḡul (XXXIII/6)*

Ayrıca Hz. Mûsâ'nın Tûr daḡındayken ağacın üzerindeki nûru görmesi durumuna da telmihte bulunan Âsî, Hz. Zeyneb'in, Hz. Hüseyin'in kesik başının atıldığı düşünölen Hûlî tandırındaki ışığı, Tûr daḡının ağacından çıkan nûra benzeterek aḡıt yaktığını aktarmaktadır:

*Onür arturur dilde şūr üste şūr Kıoyup Mûsâ
'aşḡı ḡayrân başun İdüp nîze başun başun naḡl-i Tûr*

Salur lem‘a lem‘a beyābāna nūr (LXVII/8)

Hız. Peygamber'in isimlerine "esmâ-i nebî" denmektedir. Bu isimlerden en bilinenleri "Ahmed", "Mahmud", "Muhammed" ve "Mustafâ"dır (Çetişli, 2012).⁵ *Âsî Dîvânı*'nda en fazla adı geçen peygamber Hz. Muhammed'dir. Eserde özel isimlerinden yalnızca Muhammed ve Mustafâ isimlerine yer verilmiştir.

"Övülmeye layık olan, övülen, övülmeye değer" mânâsına gelen Muhammed adı Hz. Peygamber'in en yaygın özel ismidir (Çetişli, 2012). Eserde üç yerde Muhammed ismi geçmektedir. Bunlardan ikisi acı çeken Ehl-i Beyt'in Hz. Peygamber'e seslendiği manzûmelerde yer almaktadır. Biri ise Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyt'i anlamına gelen âl-i Muhammed şeklinde kullanılmıştır. Örnek beyitler şöyledir:

Yola yola saçını vâ Muhammed gūyân

Koyupla katl-gâha yüz temâm nâle-kunân (LIX/17)

Ağla yanağla gözüm ‘âlem bugün mağmûm olup

Şâdıq-ı âl-i Muhammed zûlmüle mesmûm olup (LXXIIX/1)

Dîvân'da Hz. Peygamber'in Peygamber, Rasûlullâh, Rasûl-i Ekrem Peygamber-i rahmet, Rasûl-i enâm, Rahmeten-li'l-âlemîn, Seyyîd-i âlem, Rasûl-i mûmtehân, Hayru'l-beşer, Hatmü'l- mürselîn, Rasûl-i Hakk, Habîb-i Kirdigâr, ve Server gibi isim ve sıfatlarına da yer vermiştir.

Âyetler⁶

Kur'ân âyetleri, dinî-edebî metinlerin çoğunda iktibâs veya telmih yapılarak kullanılmıştır. İslâmiyet sonrası Türk edebiyatından günümüze dek yazılan edebî eserlerin pek çoğunda şâir ve yazarlar kimi zaman mânâ olarak kimi zaman da tamamen veya kısmen iktibâs yoluyla Kur'ân'ın âyetlerine yer vermiştir (Güngör, 2006: 183).⁷

Âsî de eserinde âyetlere bazen nâkıs iktibâs yoluyla bazen de ana temayı koruyarak âyetin mânâsına telmih yoluyla yer vermiştir. Âsî Kerbelâ Olayı'ndaki kavgaya son verilmesi gerektiğini söylerken Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin tek tek göz önüne getirilmesini istemektedir:

Mağal yohdu dahî özge şûr u gavgaya

*İdün nazâra o **Kur'an'ı âye-be-âye*** (XXXIX/67)

Batupdur küle gerçe mir'ât-i Hâk

*Gene gösterür halka **Âyât-ı Hâk***

Bu nâhâklara eyler işbât-ı Hâk

⁵ Ayrıca bkz. Bekir Belenkuyu, "Edebiyatımızda Esmâ-i Nebî- Peygamberimiz (S.AV.)'in İsimleri ve Esmâ-i Nebî Metinleri", **Turkish Studies**, Ankara, 2015, S. 10/4, s. 167-196.

⁶ Âyetler ve meâlleri Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'ân Yolu Meâli'nden alınmıştır.

⁷ Ayrıca bkz. Reyhan Keleş, **Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.

Vura bâtıla hıtt-ı buflân başun (LXVIII/1)

Âsî *Dîvânı*'nda Yâsîn (Kur'ân-ı Kerîm, 36/1-83) sûresi genellikle ölenlerin arkasından okunan bir sûre adı olarak verilmiştir. Âsî gökteki meleklerin Yâsîn okuduklarını aşağıdaki beyitte şöyle ifâde etmektedir:

Melâikân-ı semâvât dutdular Yâsîn

Ohurdu sûre-i mışdâk-ı "Hel etâ" âyetin (I/61)

Ayrıca yukarıdaki beyitte İnsan sûresi'nin (Kur'ân-ı Kerîm, 76/1) ilk âyetinden "Hel etâ" kısmına iktibâs da yapılmıştır.

Âsî'nin eserinde, Hz. Fâtıma ölmek üzereyken Hz. Ali'nin onun başında Yâsîn sûresini okuduğunu belirttiği beyit aşağıdaki gibidir:

Virende cân oħuyaydı o sûre-yi Yâsîn

Bu da didi ona bir-be-bir vesâyâsın (I/47)

Eserde diğer sûre adlarında olduğu gibi Fetih sûresinin de yalnızca adı geçmektedir. Âsî, Fetih sûresinde bildirilen zulm ehli olan düşmanlar ve Ehl-i Beyt'i yalnız bırakan Kûfeliler, Ehl-i Beyt'in Kerbelâ'da yaşadıkları üzüntü ve hayal kırıklığı arasında benzerlik kurmaktadır. Hz. Hüseyin'in vefâtının anlatıldığı bölümde Rukıyye Hâtun'un Fetih sûresini okuması gerektiğini şöyle ifâde etmektedir:

Tevak্কuf eyle 'alem başun üste ta açâ Gülşüm

Dalunca âye-yi Fetih'i ide Rukıyye kırâ'at (XLIX/19)

Dîvân'da Hz. Zeyneb'in Hz. Hüseyin'in mızrağa asılı başının karşısında olduğunu ve Hz. Zeyneb'in Kehf (Kur'ân-ı Kerîm, 18/1-110) âyetinin Hz. Hüseyin'in başına unvân olduğunu söylemesine yer verilmiştir. Kehf sûresinin hangi âyetinin kastedildiği ise belirtilmemiştir:

Sesün arturur kuvvet-i dil mene

Virür naħl-i ümmîdim hâşıl mene

Durup nîze üste muķâbil mene

*İdüp Âye-yi **Kehf**'i 'ünvân başun (LXVIII/7)*

"De ki: şüphesiz ben de sizin gibi bir insanım." (Kur'ân-ı Kerîm, 18/110) anlamına gelen Kehf Sûresinin 110. âyetinden iktibâs yapılmıştır:

*Ĝam egüpdür kıddimi ey Mażhar-ı **Ķulinnemâ***

Maħz-ı teşrîhem vucūdımdan kalupdur birnemâ

Ger başım üste senün teşrîfün olsa dâimâ

Rast olur kıdd-i kemânım gel 'Alî ħōşgelmişen (XIX/5)

Hadis ve Rivâyetler

Türk-İslâm edebiyatının Kur'ân-ı Kerim'den sonraki en önemli kaynağının hadisler olduğunu söylemek mümkündür (Güngör, 2007: 211). Hadislerin edebî eserlerdeki etkileri Türk- İslâm edebiyatı sahasında yer alan bütün eserlerde olduğu

gibi *Âsî Dîvânı*'nda da görülmektedir. *Âsî* eserinde hadisleri verirken bazen Hz. Peygamber buyurmuştur diye ifâde ederken bazen de yalnızca hadis ve rivâyet olarak kabul edilen kavramın kendisine yer vermiştir.

Âsî, Hz. Peygamber'in merhametle ilgili olan, "Siz yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin (Tirmizi, 1998: 387). "Kâfir de olsa mazlûmun duâsından sakınınız (Hanbel, 2001: 22). " hadislerine telmihte bulunarak kâfir de olsa yaralıya merhamet edilmesi gerektiğini belirtmektedir:

Raḥm ider bu ʿâlemde resmdür olsa kibru kâfir yaralıya

Kâfir olsa da raḥm idün diyüp şerʿide Peyember yaralıya

Kim görüp Müslümân olan vura oḡ kılc mükerrer yaralıya

Ey cemâʿat-i Kûfe raḥm idün yaḷkuzam yaram çoḡdu vurmıyun (LXXXV/4)

Hz. Peygamber'in, "Fâtıma benden bir parçadır"⁸ mânâsına gelen hadîsi eserde şöyle geçmektedir:

Yandurup Ebû Bekr ḳalbini beski ilticâ eyledi Betül

Mühr idüp virüpdür ḳabâleni itdi Fâtıma ḡ âhişin ḳabül

Çıḡdı şād u ḡürrem o bezmden düşdü ta yola biḡʿatü'l-Rasül

ʿArz iderdi her bir ḳadem Ḥudâ gör ne zulm idür eşḳıyâ mene (XI/7)

Eserde Adı Geçen Önemli Şahıslar

Hz. Ebû Bekir

Eserde Hz. Ebû Bekir, Hz. Fâtıma'nın Fedek arazilerinden miras hakkı istemesi üzerine kendisinin buna izin vermediği ve Fâtıma'nın bu durum karşısındaki ahvâlinin kendi ağzından aktarıldığı bir manzûmede geçmektedir. Hz. Ebû Bekir'in Fedek arazileri için Hz. Peygamber'e kullanma hakkı verilen devlet malı olduğunu ve Hz. Peygamber'in mirasçılarının bu haktan yararlanabileceğini fakat mülkiyetinin aktarılamayacağını ifâde ettiği bilinmektedir (Azimli, 2011). Eserde ise Şîllerce yaygın olan görüşün etkisiyle Hz. Ebû Bekir için bu durum karşısında Hz. Fâtımâ'ya zulmeden ve hakkını vermeyen bir imaj çizilmiştir. Eserde Hz. Ebu Bekir adının geçtiği örneklerden biri şöyledir:

Yandurup **Ebu Bekr** ḳalbini beski ilticâ eyledi Betül

Mühr idüp virüpdür ḳabâleni itdi Fâtıma ḡ âhişin ḳabül

Çıḡdı şād u ḡürrem o bezmden düşdü ta yola biḡʿatü'l-Rasül

ʿArz iderdi her bir ḳadem Ḥudâ gör ne zulm idür eşḳıyâ mene (XI/7)

Hz. Ali

İlk Müslümânlardan olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'in damadı ve Hulefâ-yı

⁸ Buhârî, "Ashâbu'n-Nebî", **el-Câmiu's-sahîh**, Nşr. M. Fuad Abdülbâkî, Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422, I-IX, s. 12, 30; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", **el-Câmiu's-sahîh**, Tah. M. Fuad Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y., I-V, s. 94; Tirmizî, "Menâkıb", **Sünen**, Tah. Beşâr Avvâd Maruf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 1998, I-VI, s. 61.

Râşidîn'in dördüncüsüdür. Hz. Ali, menkabevî bir tarzla rivâyet edilen büyük kahramanlıklar göstermiştir (Fırlalı, 1989: 371). İbn Mülcem tarafından zehirli bir kılıçla ağır yaralanan (İbnü'l-Esir 2016:243) Hz. Ali'nin 26 Ocak 661 tarihinde 63 yaşında iken vefât ettiği bilinmektedir (Apak, 2013).

Türk edebiyatında manzûm mensûr pek çok eserde yer alan Hz. Ali, tarihî şahsiyeti, meziyetleri ve hasletleriyle birlikte verilmiştir. O yiğitliği, cömertliği ve ilim sahibi oluşuyla Türk- İslâm kültürü ve edebiyatını derinden etkileyen şahsiyetlerden biri olmuştur (Yekbaş, 2012). Onun Murtazâ, Haydar, Haydar-ı Kerrâr, Şâh, Şâh-ı Merdân, Şâh-ı Necef ve Şîr gibi pek çok isim ve sıfatı edebî metinlerde sıkça yer almıştır.⁹

Eserdeki çoğu manzûmede Hz. Ali'ye yer veren Âsî onu, Haydar, Şîr-i Hudâ, Şîr-i Lem- yezelî, Şeh-i lâ-fetâ, Şâh-ı üns-i cân, Padişâh-ı zemân, Pâdişâh-i Necef, Haydar-ı Kerrâr, Mîr-i mûmînin, Murtazâ, Şâh-ı evliya, Velî-yi Rabb-i Celîl, Şâh-ı Kevser, Sârullâh-ı Ekber ve Velî isim ve sıfatlarıyla işlemiştir.

*Kılıclandı bugün **Haydar** başından*

Atup 'imâme peygamber başından (III/1)

*Görüpdü oğlı Ebû'l-Fazl-ı **Pâdişâh-ı Necef***

Açupdu kollarını meyl edür Hüseyn'e taraf (I /123)

Hz. Fâtıma

Âsî *Dîvânı*'nda Hz. Fâtıma'nın Betûl, Zehrâ, Azrâ ve Sıddıka-yı Kübrâ gibi isim ve sıfatlarına yer vermiştir.

*Zibeski nâle vü feryâda **Fâtıma** geldi "*

Hemân yaralı beden bir telâţuma geldi (VII /12)

*Huşûşa 'Azîze-i ħatem-i mâb **Zehrâ**'ya*

*'Alâķa-mendem ürekden **Betül-i 'Azrâ**'ya (I/19)*

Hz. Hasan

Eserde Hasan ismi genellikle "Hüseyn ve Hasan" şeklinde Hz. Hüseyn ile birlikte verilmiştir:

'Amođlu yâ'Alî ħasretle senden ayrıluram

*Gözüm ziyâsı Hüseyn ve **Hasan**'dan ayrıluram (I/50)*

Hz. Hüseyn

İslâm tarihinin en önemli olaylarından biri kabul edilen Kerbelâ Olayı'nda şehit

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Meliha Yıldırım Sarıkaya, **Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali**, Marmara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 66-218.

edilmesi neticesinde Hz. Hüseyin hakkında oldukça geniş bir literatür meydana getirilmiştir. Bu konuda İslâm tarihi kaynaklarında, hadis külliyâtında ve biyografik eserlerde bulunan zengin malzemenin yanı sıra edebî malzeme de oldukça fazladır (Üzüm, 1998: 521). Hz. Hüseyin'in acıklı sonu klasik Türk edebiyatında başlı başına bir tür oluşturmuştur. Tâziye törenlerinde okunmak için Şîî şâirleri ve edipleri tarafından "maktel", "maktel-i Hüseyin" ve "Kerbelâ Mersiyesi" denilen manzûmeler ve okuma parçaları yazılmıştır (Fıglalı, 1998: 521).

Hz. Hüseyin eserde en çok adı geçen kişidir. Zaten bu eserin telif amacı da Hz. Hüseyin'in şehâdetinin verdiği acıyı anlatmak ve bu sâyede Allah'ın affına erişebilmektir. Eserde Hüseyin adı ona atfedilen isim ve sıfatlarla birlikte geçmektedir:

Hüseyin'e virse kâsem herkes evvel hüner-mende

Hüseyin'e and ola kıymaz o şahş-ı şerm-ende (I/116)

Kerbelâ'nın hükümdarı anlamına gelen Şâh-ı Kerbelâ, Hz. Hüseyin'in en yaygın sıfatlarından biridir. Eserde geçtiği kısımlardan biri şöyledir:

Bu kâziyye yâduma saldı gine bir mâcerâ

Cilvelendi levh-i dilde hâl-i Şâh-ı Kerbelâ

Onda kim yihmişdilar atdan yere ehl-i cefâ

Katl-gâh-i 'aşkda kalmışdı bî-yâr u mu'în (II/23)

Hz. Hüseyin eserde susamışların şâhı anlamına gelen "Şâh-ı atşân" ifâdesiyle de geçmektedir:

Bu hanım iki lebde hûn nâgehân gördü

Bir Hasan dudağunda kan onâtüvân gördü

Bir de Şâh-ı atşânun leblerinde kan gördü

Żulm-i hayzerân bildi taze kana 'üvândı (XV/15)

Âsî, aşağıdaki beyitte Hz. Hüseyin'i kastederek onun mersiye söyleyen bir ravzahân olduğunu da ifâde etmektedir:

O bezm-i gamda Habîb-i Hudâ mulâzımdur

Belî o meclise bir ravzah'ânda lâzımdur (VII/24)

Hz. Hüseyin, *Dîvân*'da ayrıca Velî-yi Hudâ, Nesl-i Hayr-ı Selîl, Şehriyâr-i mümtehan, Şâh-ı Hicâz, Mâh-ı sipihri-vefâ, Âfitâb-ı burc-ı şeref, Mâh-i âl-i Hâşimî, Seyyid-i âlem, Mah-i sipihri-vefâ, Neyyir-i burc-ı şeref, Şehriyâr-ı râh-ı hidâyet, Şâh-ı dîn, Şâhenşâh-ı âlem, Şâh-ı bî-kes ve Padişâh-ı kevn ü mekân sıfatlarıyla da geçmektedir.

Dîvân'da ayrıca Müslim b. Âkil, Ali Ekber, Kâsım b. Hasan, Hz. Zeyneb, Fâtıma Ümmü'l-Benîn, Sekîne, Gülsüm, Leylâ, Rukıyye, Ümmü Eymen, Fâtıma b. Hüseyin, Rubâb, Şimr b. Zilcevşen, Yezîd b. Muâviye, Hûlî Sinân bin Enes en- Nehâî, Ubeydullah b. Ziyâd ve İbn Mülcem gibi Kerbelâ Olayı'nda adı geçen tarihî şahsiyetlere de yer verilmiştir. Ayrıca Ca'fer es-Sâdik, Zeynelâbidîn, Mûsâ el-Kâsım ibni Ca'fer, Ali

er-Rızâ ve Muhammed el-Cevâd gibi Şîî imamların mersiyeleri de yer almaktadır.¹⁰

Sonuç

Âsî Dîvânı, Meşhedî Hasan Aga Âsî tarafından Tebriz'de telif edilmiştir. Âsî, alçak gönüllü, yalnızca Ehl-i Beyt'e hürmetini sunmak için şiir yazan, mütevâzı ve dindar bir yapıya sahiptir. Âsî tarafından tarihî bir olayın nazma dökülerek anlatıldığı ve tür olarak Kerbelâ mersiyelerinden oluşan Türkçe *Dîvân*'ın şekil ve muhtevâ incelemesi neticesinde ulaştığımız sonuçlar şöyledir:

Eserde Kerbelâ Olayı öncesinde, olay gerçekleşirken ve sonrasında Ehl-i Beyt'in durumunu hem didaktik hem de lirik bir dille ifâde edilmektedir. Hz. Peygamber başta olmak üzere, Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve Hz. Ebu Bekir gibi Kerbelâ Olayı'yla doğrudan ilgisi bulunmayan önemli şahsiyetler hakkında da manzûmeler yer almaktadır. Aynı zamanda *Dîvân*'da Kur'ân âyetlerine ve hadislere de yer verilmiştir.

Asıl ismi Meşhedî Hasan Aga Âsî, olan şâir şiirlerinde "Âsî" mahlasını kullanmıştır. Şâir *Dîvân*'ında yalnızca Hz. Fâtıma'nın vefâtı, Kerbelâ Olayı, Hz. Hüseyin'in ve beraberindekilerin şehit edilmesi ve sonrasında çadırda kalan Ehl-i Beyt'in durumuna ve Şîâ imamlarının mersiyelerine yer vermiştir.

Güney Azerbaycan Edebiyatı'nda mersiye edebiyatının önemli bir yeri olduğu, bilhassa Kerbelâ mersiyelerinin âşûrâ günlerinde ve özel meclislerde okunduğu, bu geleneğin neticesinde de nevha, sînezenî ve zencirzenî gibi çeşitli edebî türlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Mersiye, nevha ve sînezenî türünden şiirlerin yer aldığı *Âsî Dîvânı* da bu geleneğin önemli bir örneğidir. Yalnızca Kerbelâ Olayı'nı işlemesi bakımından klasik dîvân tertibinin dışında yazıldığı görülen *Dîvân*, çoğunlukla Kerbelâ Olayı'nı anlatan mersiye, nevha, sinezenî ve laylay türlerinde yazılan gazel, kaside, mesnevî, murabba, müsemmen ve müseddes nazım şekillerinden oluşmaktadır.

İran'ın güneyinde Kerbelâ mersiyeleri yazan ve söyleyenlerin oluşturduğu edebî bir çevrenin mahsûlü olan *Âsî Dîvânı*'nın klasik Türk edebiyatı ve Türk-İslâm edebiyatı sahası içerisine girdiğini söylemek mümkündür. Tıpkı dîvân şiiri ve Türk halk edebiyatında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatında da, Kerbelâ mersiyelerinin hem klâsik şiir üslûbuyla hem de halk edebiyatının usullerince ortaya konulabilen ayrı bir alan olduğu anlaşılmıştır.

Dîvân'daki mersiyelerin bir kısmı Âsî'nin kendi dilinden aktarılırken bir kısmı da olayın kahramanlarının ağızlarından verilmiştir. Âsî'nin mersiyelerin genelinde lirik ve mübâlağalı bir üslûbu tercih ettiği görülmüştür.

Aruz ve serbest vezinle yazılan şiirlerin bulunduğu *Dîvân*, Güney Azerbaycan Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Eserde başlıklar ve bir dördlük dışındaki şiirler Türkçe yazılmıştır. Âsî'nin aruz hataları oldukça fazladır. Bu nedenle aruz veznini kullanmada mahâretli olduğunu söyleyemeyiz.

Dîvân'ın sonunda bazı Şîî imamlarının mersiyelerine de yer veren Âsî, sâde, anlaşılır diliyle ve lirik üslûbuyla sanat kaygısından uzak, sadece Kerbelâ Olayı'nın ve

¹⁰ Kerbelâ Olayı'nda adı geçen kişilerin ayrıntılı bilgilerine ulaşmak için bakınız: Cevad Muhaddisi, A'dan Z'ye Kerbelâ Ansiklopedisi, Çev. Alparslan Gürel, Metin Atam, Resul Nur, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, 2018.

orada yaşanan acıların anlaşılmasını amaçlamıştır. Bunu yaparken Allâh'ın affına mazhar olabilmeyi, Hz. Peygamber'in nübüvveti altında Hz. Fâtıma'nın ve Hz. Hüseyin'in şefâatine ermeyi arzulamaktadır.

Güney Azerbaycan mersiye edebiyatının kıymetli bir örneği olan bu *Dîvân*, tarihî bir olayın hazin izlerini manzûm olarak günümüze aktaran ve ilmî olarak incelenmesi gereken bir alana da ışık tutan önemli bir eserdir.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel. 2001. *Müsned*, Tah. Şuayh El-Arnâvudî, Müessesetü'r-Risâle, y.y. , 20 (No. 12549).
- Ahundov, Ehliman. 1978. *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*. Haz. Semih Tezcan. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Apak, Adem. 2013. *Anahatlarıyla İslam Tarihi (2) (Hulefâ-yı Râşidîn Dönemi)*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Arslan, Mehmet-Mehtap Erdoğan. 2009. *Kerbelâ Mersiyeleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Azimli, Mehmet. 2011. *Dört Halifeyi Farklı Okumak Hz. Ebubekir*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Buhârî, "Ashâbu'n-Nebî".1422. *el-Câmiu's-sahîh*. Nşr. M. Fuad Abdülbâkî, Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, I-IX.
- Çetişli, İsmail. 2012. *Türk Şiirinde Hz. Peygamber 1860-2011*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çiftçi, Cemil. 2008. *Dîvân Şiirinde Kerbelâ Ağrıları*. İstanbul: Kevser Yayınları.
- Cheraghi, Abazar. 2010. "İran'da Kerbelâ- Taziye ve Mersiye", Yıldız, Alim (Ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ - Din Bilimleri (III)*: 237.
- Devellioğlu, Ferit. 1993. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Yayınları.
- Ergin, Muharrem. 1981. *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. 1989. " Ali". ss. 371-375 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.C. 2. İstanbul: TDV Yayınları.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. 1998. "Hüseyin". ss. 518-521 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları.
- Güngör, Zülfikar. 2006. "Türk İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim". I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006), İslami İlimler Dergisi: 178-188.
- Güngör, Zülfikar. 2007. "Türk İslam Edebiyatının Kaynağı Olarak Hadisler", Hz. Muhammed (sav) ve Mesajı Sempozyumu (20-22 Nisan 2007 / Çorum), Söylemez, Mahfuz (Ed.). İslami İlimler Dergisi Yayınları: 201-211.

- Hacaloğlu, Recep Albayrak. 1992. Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Haci Siraceddin. 2010. "Azerbaycan Türk Edebiyatında Maktel Mevzusu ve Raci'nin Şiirlerinde Kerbelâ Faciasının Bedii Tasviri". Yıldız, Alim (Ed.). Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ Edebiyat (II) : 232-252.
- Heyet, Cevad. 1957. Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bakış. C. 1, 2. Baskı. Bakı.
- Heyet, M.Rıza. 2012. "Varlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, ss. 523. C. 42. İstanbul: TDV Yayınları.
- Hüseynov, Feridun, Mir Celal. 2008. Örneklerle XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı. Haz. Kemal Yavuz-Erol Ülgen, Akçağ Yayınları.
- İbnü'l- Esir. 2016). İslam Tarihi, el Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi. Hikmet Neşriyat.
- İsen, Mustafa. 1994. Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kafii, Gholamreza. 2010. "Fars Edebiyatında Aşura Şiiri Devreleri". Yıldız, Alim (Ed.). Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ Edebiyat (II): 459-475.
- Kafkasyalı, Ali. 2002. İran Türk Edebiyatı Antolojisi I, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Karahan, Abdülkadir.1938-1939. "İran Edebiyatında Maktel". Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Disiplini Mezuniyet Travayı,. No. : 443.
- Karaman, Fikret. 2015. Dini Kavramlar Sözlüğü, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kaska, Çetin. 2019. "Fars Edebiyatında İlk Mersiyeler". Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (15): 254-255.
- Q.Ş. Kazımov, O.Ş. 2007. Muasir Azerbaycan Dili, Bakı: Tahsil Neşriyatı. Köçerli, Ferdun Bey. 2005. Azerbaycan Edebiyatı C. 1. Bakı: Avrasya Press. Köçerli, Feridun Bey. 2005. Azerbaycan Edebiyatı C. 2. Bakı: Avrasya Press.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad. 1917. "Bizde Mersiye ve Mersiyeciler". Yeni Mecmua, (17): 307-350.
- Kur'ân Yolu Meâli. 2020. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Memmedli, Pervane. 2015. Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Meseleleri, Bakı: Sabah.
- Meşhedî Hasan Aga Âsî. Âsî Dîvânı, İran Milli Kütüphane, No: 244. Meşhedî Hasan Aga Âsî. 1998. Âsî Dîvânı, Tebriz: Benî Hâşimî Yayınevi.
- Muhaddisi, Cevad. 2018. A'dan Z'ye Kerbelâ Ansiklopedisi. Çev. (Alparslan Gürel, Metin Atam, Resul Nur Çev.) İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", el-Câmiu's-sahîh, Tah. M. Fuad Abdülbâkî, Kahire: Dâru İhyâi'l- Kütübi'l-Arabiyye, t.y., I-V.
- Nalbat, Muhammet. 2017. "Azerbaycan Sahası Şairlerinden Zevkî ve Divanı". Turkish

Studies12 (15): 431-460.

Resulzâde, Mehmet Emin. 1936. Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Milli Azerbaycan Neşriyatı.

Sarıkaya, Mahmut. 1998. "Güney Azerbaycan Türkçesi (Fonetik- Morfoloji- Sentaks-)" Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Sarıkaya, Mahmut. 2012. "İran'da Türkçenin Gizli Hazinesi: Tâziye Geleneğine Bağlı Mersiye Edebiyatı". Alevilik Araştırmaları Dergisi 2012(3): 203-228

Selçuk, E. 2013. "İran Edebiyatında Mersiye Türleri". Doğu Araştırmaları (12): 9-18.

Tahirü'l-Mevlevi. 1994. Edebiyat Lugatı. Neşre Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu. Enderun Kitabevi.

Tirmizî. 1998. Sünen. Tah. Beşar Avvad, Beyrut, Darü'l-Garbi'l İslamî, (No. 1922).

Uludağ, Süleyman. 2005. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. Kabalıcı Yayınları.

Uzun, Şerife. 2013. 16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Üzüm, İlyas. 1998. "Hüseyin". 521-524 içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.18. İstanbul: TDV Yayınları.

Yekbaş, Hakan. 2012. Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fatıma Mevlidleri. İstanbul: Asitan Kitap.

Yıldıran Sarıkaya, Meliha. 2004. "Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali" Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, Ali. (Ed.) 2012. Türk İslam Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları.

<http://www.nobar1.ir/%D9%86%DA%AF%D8%A7%D9%87%DB%8C%DA%A9%D9%88%D8%AA%D8%A7%D9%87-%D8%A8%D9%87-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C-%D9%88%D8%A7%D8%B4%D8%B9%D8%A7%D8%B1%D9%85%D8%B1%D8%AD%D9%88%D9%85-%D8%AD%D8%B3%D9%86-%D8%A2/>(Erişim Tarihi: 08.02.2022)